ÎNVĂȚĂMÂNTUL MUZICAL BISERICESC ALBAIULIAN. MISIUNE, TRADIȚIE ȘI ACTUALITATE

Domin Adam*

Abstract: Alba Iulia, the old Romanian and orthodox center of culture and spirituality, was remarked from antiquity. Here, the dacians built an important military center; the romans, the austrians and the hungarians did the same. As a political center, the music was never missing from the citadel. During the Renaissance, musicians from Italy and France were brought into the citadel. The monasteries and the hermitages around the citadel, were supporters of plastical orthodox music culture. The mitropoly of Alba Iulia supported the romanian spirituality through printing worship and musical books. Due to the foreign occupation, the romanians did not have musical schools until the XIXth century. The school during that period took place in churches, and there the pupils were thought to write, to read and to sing¹.

Key words: music, church, singing, tradition, culture, spirituality, orthodoxy.

Introducere

Cântarea religioasă în Transilvania s-a învățat în biserică și școli după vechea metodă orală perpetuată din generație în generație. Ea a favorizat păstrarea cântării românești dinainte de 1700,

*PhD, Rev Professor, "1 Decembrie 1918" University, Faculty of Orthodox Theology, Alba Iulia, Romania.

¹ Octavian Lazăr Cosma, *Hronicul muzicii românești*, București, Editura Muzicală, 1975, vol. III, p. 172.

„îngăduind în același timp o mare varietate de la o localitate la alta, se dădea o singură stihiră ca model, ceea ce lăsa frâu liber aplicării diferitelor texte pe melodia glasului respectiv”². Păstrarea cântării tradiționale peste veacuri a fost posibilă datorită izolării unor sate, „ceea ce a împiedicat îndepărtarea de curentul grecesc-oriental a cântării din Transilvania”³

Cântarea omofonă (la unison) sau comună s-a dovedit în toate vremurile și în toate timpurile a fi un mijloc potrivit a aduce pe credincioși la Sfintele slujbe; ea a cunoscut nebănuite culmi în trecut, nefiind nicidecum o inovație, din contră prin felul ei atrage pe credincioși și creează cadrul potrivit pentru catehizare⁴. Această cântare a fost sprijinită, ca și cea polifonică, de unii ierarhi de seamă de mai târziu, ca vrednicul de amintire Patriarhul Iustinian⁵, urmărindu-se unitatea cultică⁶ între cele trei provincii românești și între celelalte Biserici Ortodoxe.

Cuprins

Învățăământul muzical bisericesc în Ardeal și în special la Alba Iulia, căci era capitala principatului, era pur practic, tradițional. Cântăreți bisericești deveneau, de obicei, oamenii simpli cu voce aleasă și cu auz muzical bun, aceiași oameni-cum spunea Gheorghe Șoima-care: „în afară de biserică, cântau bucuroși un întreg repertoriu de cântece populare. Când, în mod inconștient, acești cântăreți îndeplineau motive bisericești cu motive populare, nu era cine să-i corecteze. Dar, fără îndoială, că nu muzica de joc și nici cea lumească va fi fost aceea care a influențat muzica bisericească, ci mai degrabă melodiile doinelor noastre ... Dacă însă, cu alte prilejuri, ne place să ne luăm la întrecere în a sublinia cât mai mult

² *Ibidem*.

³ Gh. Șoima, *Muzica bisericească și laică în Institutul Teologic din Sibiu*, în: Rev. Mitropolia Ardealului, nr. 11-12, 1961, p. 798.

⁴ Nicu Moldoveanu, *Muzica bisericească*, B.O.R., nr. 6, 1973, p. 650.

⁵ Nicolae Necula, *Particularități ale ritului liturgic ortodox rus față de celelalte Biserici Ortodoxe autocefale*, M.A., nr. 7-8, 1965, p. 70.

⁶ Gheorghe Șoima, *Funcțiunile muzicii liturgice*, Sibiu., 1945, pp. 85-86.

frumusețea doinelor..., de ce când vine vorba de influența pe care au putut-o exercita, în Ardeal, asupra muzicii bisericești ... ne speriem atât de tare și această influență ni se pare atât de nefastă?”⁷.

În Transilvania unele melodii bisericești, de exemplu pricesnele, sunt aproape identice cu doinele sau cu cântecul popular, precum și cântece populare, care dau impresia „*că ascuți o veritabilă podobie*”⁸. În Ardeal, identitatea legii românești și a credinței se extinde și în muzică⁹. Aici, unele cântări bisericești și muzica populară românească înseamnă aproape același lucru, „*Cântarea populară a românizat cântarea bisericească, iar aceasta a îmbisericit parțial muzica populară*”¹⁰. Despre influența stilului popular în cântarea bisericească din Ardeal, vorbește și Nicolae Lungu¹¹, afirmând că ea se simte în special în creația corală liturgică a unor compozitori ca: G. Dima, I. Vidu, T. Popovici etc.

O vatră mănăstirească în care a existat o școală de pregătire pentru preoți (de fapt o școală de cântăreți bisericești) a fost schitul Afteia, din Plăișorul Cioarei. Aici, în secolul al XVIII-lea, au avut loc fapte însemnate pentru cultura și „*legea românească*”, prin oferirea învățăturii gratuite pentru copii din satele dimprejur și a cunoștințelor necesare candidaților la preoție, precum și unele meșteșuguri dintre care amintim pictarea icoanelor pe sticlă¹².

Școlile de cântare bisericească au fost foarte importante, însă nu s-a făcut nimic pentru sprijinirea lor și nici a absolvenților lor, deși ei au fost cei care au luminat, alături de preoți, uneori chiar și singuri, poporul român din Ardeal.

⁷ *Ibidem*, p. 86.

⁸ *Ibidem*, p. 87.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Nicolae Lungu, *Tehnica recitativului liturgic. Organizarea corului bisericesc*, S.T. nr. 3-4, 1949, p. 247.

¹¹ Dragosin Oană, *Sfântul Sofronie și mănăstirea lui din Plăișorul Ciorii*, Alba Iulia, 1995, p. 14; vezi și Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Sibiu, 1930, p. 153.

¹² Șefan Bârsăescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești (sec X-XVI)*, București, 1971, p.139.

Că școlile de cântare bisericească și învățământul muzical bisericesc aveau un important rol ne spun și actele din primii ani ai ocupației maghiare în: *Acta scriptorum rerum Hungaricarum*, I, 326 – de care vorbește Ștefan Bârsănescu. În acest act este menționat un „*magister Nikolaus de Moldova*” care în 1425 participă la Feldioara (Transilvania) la examinarea unui tânăr pentru un post de cantor¹³. Iată cât de importantă era munca unui cantor, încât pentru examinarea lui vine un dascăl renumit dintr-o școală moldoveană (poate Putna). Contactele dintre românii din principate a făcut posibilă și circulația cărților, fie de cult, fie de cântece bisericești.

Istoricul Flavio Biondo, la 1453, se adresează regelui Alfons al Siciliei, în legătură cu organizarea unei cruciade împotriva turcilor, prilej cu care îi vorbește despre românii din Banat și despre faptele lor (textul e în limba latină). La mai bine de un secol după această informație a lui Flavio, în Transilvania apare o carte de cântece românească, scrisă cu litere latine și cu ortografie maghiară. Un fragment din această tipăritură (numită după cel ce a descoperit-o – Fragmentul Teodorescu) – a fost publicat în 1911¹⁴. Locul unde s-a tipărit cartea nu se cunoaște exact (Alba Iulia, Oradea sau Cluj), se știe că este o carte calvină, tradusă din maghiară în română, cu un scop bine fixat și cu siguranță că era tot pentru bănățeni și hunedoreni unde calvinismul prinsese rădăcini adânci. Anul apariției este 1560-1570, iar în anii care au urmat au apărut alte copii¹⁵. Cartea îi este atribuită episcopului calvin de origine română Pavel Tordași¹⁶, iar alfabetul folosit era cel latin¹⁷.

¹³ H. Sztripsaky și G. Alexics, Szegedi Gergely enekeskonyve XVI szazadbeli roman forditasban, Budapesta, 1911; publicat de Alexevici, Revista de istorie și filologie, București, 1913, pp. 279-283 (cuprinde Tatăl nostru și poezii populare).

¹⁴ Ion Gheție, *Începuturile scrisului în limba română*, București, 1974, pp. 21-24.

¹⁵ *Ibidem*, p. 153.

¹⁶ Adrian Andrei Rusu, *Ctitori și biserici din Țra Hațegului până la 1700*, Satu-Mare, 1997, p. 88.

¹⁷ Sebastian Barbu-Bucur, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX și aportul original al*

Ca răspuns la această carte, probabil, în secolul XVII, Mitropolitul Simion Ștefan de la Alba Iulia a scris o altă, intitulată: „*Cântările noastre bisericești deosebite de cele latinești*”, tipărită la Alba Iulia¹⁸ (până astăzi această carte nu a fost găsită). Nu se putea trece cu vederea peste comoara de cântece ale Bisericii noastre care atunci când sunt interpretate cu adevărată pătrundere, „*ele exercită o influență poate mai eficace decât cea mai măiestrită cuvântare, compusă după toate regulile oratoriei*”¹⁹.

Umanistul²⁰ Nicolae Olahus, de origine română, care era înrudit cu neamul Corvinilor, a fost cel care a organizat în Ungaria învățământul de toate gradele, inclusiv superior²¹. El a dispus ca fiecare paroh din Ungaria să angajeze câte un învățător care să-i învețe pe copii *scrisul, cititul și cântările* bisericești²². El știa că așa se făcea și în țările Române și a văzut rolul și eficacitatea acestor trei elemente în propășirea neamului, culturii și a credinței, chiar dacă se făceau într-un mod precar la început. Ca nepot al lui Matei Corvin și cu concursul acestuia, ca o conlucrare, Nicolae Olahus²³ pune bazele învățământului maghiar. Matei Corvin fondează Universitatea din

culturii autohtone, București, Editura Muzicală, 1989, p. 39; apud Romeo Ghircioașiu, *Contribuții la istoria muzicii românești*, București, 1963, vol. I, p. 98.

¹⁸ Eusebiu R. Roșca, *Monografia Institutului Seminarial Teologic-Pedagogic „Andreian” al Arhiepiscopiei Greco-Ortodoxe Române din Transilvania*, Sibiu, Tipografia Arhiepiscopiei, 1911, p. 117.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Umanismul = această denumire s-a dat pentru a defini conținutul esențial al culturii din epoca Renașterii. Este o concepție filosofică laică antropocentristă ce privește viața și întreaga existență prin prisma intereselor firești ale omului. Vezi I.S. Firu, Corneliu Albu, op.cit., p. 53.

²¹ I.S. Firu, Corneliu Albu, *Umanistul Nicolae Olahus (1493-1568)*, București, Editura Științifică, 1968, p. 65.

²² *Ibidem* p. 47.

²³ *Ibidem*, p. 22

Budapesta și vestita bibliotecă „Corviniană”²⁴, deci un român descendent din neamul Basarabilor²⁵.

Prin apariția Reformei influența catolică încetează, locul acesteia luându-l calvinismul și luteranismul care până în 1699 a încercat să atragă populația românească din Ardeal la religia lor. În 1699 Transilvania intră în stăpânirea austriacă, iar catolicismul este repus din nou în drepturi, reușind să dezbine Biserica Ortodoxă din Ardeal.

Mitropolia Transilvaniei, cu sediul la Alba Iulia, avea în secolele XVI-XVII, 16 episcopii sufragane, iar ca centru politic și religios este imposibil să nu fi avut o școală în care să fi fost pregătiți cel puțin preoții și cântăreții, școală a cărei existență a fost legată de mitropolie. Cert este faptul că principii Transilvaniei, așa cum au luptat împotriva Bisericii, tot așa au luptat și împotriva școlii de aici ca și împotriva legăturilor cu frații de peste munți. O mărturie grăitoare este ordinul dat de principele Sigismund al Transilvaniei, la 10 septembrie 1600, prin care: „*era ucis orice român sau sârb ce ținea de Voievod*”- de Mihai Viteazul -²⁶, *nici popă românesc să nu poată intra vreodată din cele două țări românești, iar călugării cu totul să fie proscriși din toată țara. De se va afla vreunul că a intrat ori va intra, contra edictului țării, pe acela să-l prindă și să-l despoaie oriunde*”²⁷.

Școlile de pe lângă biserici și mănăstiri și de pe lângă mitropolie, iar mai târziu școlile confesionale aveau între disciplinele de studiu muzica bisericească. Aceste școli susținute de biserică, sunt ca o „fiică” a acesteia²⁸, e firesc ca întreaga muncă ce se desfășoară în ea să poarte mai înainte de toate un timbru religios, „*era un mijloc de promovare a educației religioase*”²⁹.

²⁴ Ion Clopoțel, *Dinastia română a Corvinilor (500 de ani de la cruciadele lui Iancu Huniade)*, Lugoj, Editura “Societatea de mâine”, 1942, p. 29.

²⁵ *Ibidem*, p. 31.

²⁶ Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1915, vol. I, p. 14.

²⁷ *Ibidem*, p. 15.

²⁸ Onisifor Ghibu, *Anuarul Pedagogic*, București, 1913, p. 184.

²⁹ *Ibidem*.

Începuturile învățământului muzical religios în Alba Iulia și în împrejurimile acestuia sunt strâns legate de activitatea mănăstirilor și bisericilor ortodoxe. Ca în întreaga Transilvanie forma de dezvoltare a școlilor românești a fost mult timp frământată de dubla asuprire politică și religioasă la care a fost supusă populația românească.

Creștinismul și-a creat propria muzică de cult căreia i-a dat un puternic accent tradițional, preluând acest fond al tradiției muzicale populare în cântările bisericii. Așa ne explicăm înrudirea dintre vechea muzică română cultică și creația folclorică românească. Exemplul cel mai edificator constituindu-l colindele³⁰, gen muzical de bază în ciclul sărbătorilor de iarnă și care își are o obârșie mult mai îndepărtată în istorie. Aceste colinde sunt foarte bogate din punct de vedere al conținutului religios, al ritmului și melodiei în toate provinciile românești, dar îndeosebi în Ardeal.

Dezvoltarea feudalismului a impus o tot mai mare răspândire a scrisului și a muzicii care erau nelipsite de la curțile medievale domnești, voievodale și de la cele episcopale. La curtea princiară din Alba Iulia, în perioada Renașterii, au activat împreună cu muzicieni autohtoni și creatori și interpreți italieni, flamanzi, spanioli, de renume european³¹. De la cărțile de ritual imprimate peste hotare s-a ajuns la tipăriturile locale de muzică polifonică religioasă ale lui Johanes Honterus și Valentinus Wagnerus Coronensis la Brașov³².

Sub influența Renașterii, învățământul muzical dă la iveală școli de tip renascentist. O primă școală este Colegiul Bethlenian din Alba Iulia. „*Două căi ar sta deschise românilor pentru înlăturarea lipsurilor: biserica și teatrul. Cum ultimul lipsește, ar rămâne ca*

³⁰ Colindele diferă de la o regiune la alta, prin structura și ritmul lor. Melodia lor este construită fie pe baza unui ritm neschimbat, fie pe felurite combinații ritmice. Vezi D. Bughici, D. Gheciu, *Formele și genurile muzicale*, București, Editura Muzicală, 1962, p. 157.

³¹ Viorel Cosma, *Două milenii de muzică pe pământul României*, București, 1977, p. 31.

³² *Ibidem*.

unică soluție cultivarea cântărilor noastre bisericești”³³, făcând din ele adevărate bijuterii.

Prin școliile înființate, prin tipografii, biblioteci-se vede setea de cultură a poporului. Oamenii înstăriți angajau câte un preceptor pentru copii lor ca să-i învețe carte. Românii însă nu aveau voie să învețe carte la început, abia prin legile din anii 1624 și 1635 li se permitea iobagilor români să învețe în școli confesionale fără să scape de iobăgie și de înrolare la oaste, „*mai învățau carte cei ce voiau să ajungă popi, dascăli și dieci – înțelegându-se clasa cărturarilor numiți în țările vecine logofeți (cancelari), plătind 300 florini (în timpul lui Mihai Apaffi)*”³⁴.

Școlile de pe lângă biserici unde se învăța scrisul și cititul erau necesare pentru cancelariile centrelor politice. Începând cu secolul al XII-lea, vor fi întocmite diplome și legi scrise de dieci știutori de carte, dascăli care adesea ocupau funcția de cancelari sau de slujbași sătești. În acest sens un rol important l-au jucat școlile înființate de ordinul benedictinilor și dominicanilor, începând cu secolul XII la Cluj-Mănăstur, Alba Iulia, Vințul de Jos etc. Mai târziu (secolul XIV) aceste ordine se ocupă și de educarea fetelor înființând școli speciale pentru acestea, școli ca cea de la Alba Iulia și Cluj. Trebuie știut că până acum nu se făcuse pentru fete nimic. Partea bărbătească era sortită studiului și armelor, pe măsura puținții lor, iar fetele erau sortite măritişului, familiei, creșterii copiilor. Asemenea școli au existat și pe lângă alte biserici și mănăstiri chiar dacă nu erau separate, ci mixte.

Denumirea de dascăl e identică cu cea de pevet, cântăreț, cantor, protopsalt, domestic mai târziu lampadari, dieci și învățători. Toate aceste denumiri indică una și aceeași persoană, pe cântărețul de strună și pe îndrumătorul învățăceilor în ale scrisului, cititului și ale cântărilor patriotice sau naționale, populare, de

³³ George Em. Marina, Iosif Hojos, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, Editura Politică, 1968, p. 128; vezi și N. Tincu – Velea – articol în Foaie pentru minte, IX (1846), nr. 44, p. 348.

³⁴ George Barițiu, *Istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1889, vol. I, p. 119.

strană sau bisericești. Aceștia erau recrutați dintre cursanții și absolvenții școlilor de pe lângă biserici.

De la sfârșitul sec. XIV se păstrează informația cu privire la folosirea limbii române în biserică și școlile din Transilvania. Documentul concludent este de la 1374, când sub presiunea regalității maghiare și a papalității o mică parte a românilor a trecut la catolicism pentru a obține anumite favoruri. Li s-a permis să folosească limba română în biserici, numindu-li-se chiar și un episcop român catolic pentru că nu erau mulțumiți cu episcopii unguri³⁵.

Melodiile bisericești: liturghia, glasurile, erau învățate în mare parte pe dinafară. Această formă de învățare era transmisă din generație în generație. Școlile maghiare din mediul urban erau mai bine organizate față de cele rurale pentru că aveau programe bine rânduite și dascăli mai buni. Ele erau conduse de un „magister” numit și „rector scholae”, „magister scholae”, iar documentele vremii pomenesc de circa 20 de școli orășanești³⁶ înființate între 1352-1526 în Transilvania. Cele din mediul rural stăteau mai bine din punct de vedere economic și au fost înființate înaintea celor de la oraș³⁷. În aceste școli instruirea era făcută de preoții parohi - iar mai târziu, în școlile mai mari- de un „magister” care putea să fie și un laic ales de locuitori, dar aprobat de paroh. În școlile parohiale elevii studiau religia, muzica bisericească, rânduielile slujbelor scrisul și cititul³⁸.

În secolul XIV aceste școli se dezvoltă sub toate aspectele, calitativ și ca număr. Ulterior apare ciclul al doilea „*qvadrivium*” unde se studia: aritmetica, muzica, geometria și astronomia. Cu toată îmbunătățirea calității învățământului erau foarte mulți neștiutori de carte sau cu cunoștințe puține, din cauza sărăciei și a

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ I. Kovács, *Școlile orășenești maghiare, în: Istoria Învățământului românesc*, vol. I, București, 1992, p. 95.

³⁷ *Ibidem*, p. 96.

³⁸ *Ibidem*.

neputinței de a-și plăti taxa școlară. Erau foarte mulți preoți care știau numai să citească, nu să și scrie³⁹.

Pe la sfârșitul sec. al XIV-lea școlile sătești încep să se laicizeze. Sătenii își aduc dascăli bine pregătiți, cu studii în centre mari europene, pe care îi plătesc bine. Aceștia aveau și câte un ajutor (din cauza creșterii numărului elevilor) numit în limba latină *locatus*, *socius*, *praeceptor*, datorită faptului că mulți dascăli mai aveau și funcția de notar îndeplinind uneori și alte misiuni în folosul comunității. Dascălul și ajutorul lui erau singurele persoane din sat care cunoșteau scrisul, cititul și cântarea⁴⁰.

Un regulament din 1447 ne spune că învățătorii erau subordonați preotului, fiind obligați să-l ajute pe preot la lucrările câmpului și să îndeplinească funcția de curier⁴¹.

După înfrângerea răscoalei lui Gheorghe Doja, satele nu mai vor să primească dascăli trimiși de episcopul catolic ci și-i aleg ei. La orașe, unde învățământul era mai bine organizat, se duce o luptă aprigă între conducătorii orașelor și Biserică, revendicându-și și unii și alții conducerea școlilor. La oraș școlile evoluează ca cele din Apus, sub forma unor școli triviale și cvadriviale, adică ciclul întâi și ciclul doi.

Acțiunea de câștigare a românilor din Ardeal la reformă a fost conjugată cu traducerea cărților religioase în limba română, lucru foarte important pentru că limba română devine o limbă scrisă (tipăriturile). La încercările de convertire la reformă episcopii ortodocși s-au preocupat mai întâi de tipărirea de cărți în limba slavonă, apoi în limba română, punându-se bazele școlii românești de traducere și tipărire de cărți.

Când cele trei Principate sunt unificate la 1600, se revine la tradiția slavonă pentru a apăra credința de influențele reformei. Cărțile ce s-au tipărit la Alba Iulia erau în special cele de cult, de uz liturgic și muzical.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ C. Gällner, *Școlile capitulare orășenești germane*, în Ist. Înv. din Rom., op. cit., p. 97.

⁴¹ *Ibidem*.

Cântarea bisericească era învățată pe cale orală și a păstrat o reală asemănare cu glasurile bisericești psaltice de peste munți. Deși libera circulație în celelalte provincii a fost uneori oprită, ea nu a putut fi decât de scurtă durată. Pelerinajele la mănăstiri sunt un exemplu în acest sens. Așa cum se fac astăzi pelerinaje la unele mănăstiri și biserici tot așa se făceau și în trecut, luând legături românii între ei și învățând cântările bisericii, căci numai cântecul, credința și limba i-a ajutat să treacă peste negura vremurilor.

La Alba Iulia, la Colegiul Reformat Bethlenian înființat în 1622, muzicii i se acordă un loc de seamă. Aici învățătorul era obligat să învețe *toate cântările necesare în duminici*. În Biserica Ortodoxă din Ardeal se întâmpla același lucru.

Mănăstirea Lupșa avea o școală pe care o întâlnim menționată până în 1848, sub numele de „școala de la mănăstire”. În legătura cu importanța școlii de la mănăstire istoricul Augustin Bunea spunea în 1902: *„din timpurile cele mai vechi la această mănăstire se ținea școală pentru cantori și preoți până la finele veacului al XVIII-lea*.

O școală a existat și la Mănăstirea Râmeț. Acest lucru rezultă dintr-o cronică păstrată de la 8 august 1821, când sătenii spuneau: *„Noi Râmeții și Ponorii de cându-s aceste două sate, noi acolo (la mănăstire) ne-am pomenit a avea o școală și acolo avem și acum casă de școală și dascăli de învăț, și dacă ni se ia aceea noi rămânem fără învățătură”*⁴².

O altă mănăstire importantă din punct de vedere cultural și spiritual este mănăstirea Măgina de lângă Aiud. Această mănăstire a fost înființată în 1611 și a adăpostit pe lângă ea, de la început, o școală⁴³. Școala de la mănăstirea Măgina este cea mai veche școală românească din județul Alba, despre care există dovezi⁴⁴, care-și

⁴²Ștefan Meteș, op.cit., p. 39; Stanca Sebastian, *Mănăstirea de la Râpa Râmețului*, în Calendarul Eparhiei Române Ortodoxe a Clujului, Cluj, 1936, p. 18.

⁴³ Nicolae Albu, *Școala de pe lângă Mănăstirea Măgina*, în Apulum XIV, p.476.

⁴⁴ *Șematismul* de la Blaj, pe anul 1900, Blaj, Tip. Seminarului Arhiecezan, 1900 p. 124.

adăpostea elevii în chiliile mănăstirii. Că școala de la Măgina a fost tot timpul o instituție de cultură aleasă rezultă din faptul că ea a fost cuprinsă în decretele imperiale ale lui Iosif al II-lea din 1875, fiind socotită între celelalte școli „triviale” din Transilvania⁴⁵. Pentru meritele deosebite în propagarea culturii, decretele împărătești o numără printre mănăstirile care poartă „grija sufletelor și învățarea pruncilor”⁴⁶. Fiindcă avea dascăli buni la ea alergau tinerii din toate împrejurimile, „faima ei ajunsese până în Slovacia”⁴⁷. Pe lângă scris, citit, socotit și catehism mai învățau rânduilele slujbelor, cântările liturghiei și glasurile. Cei care terminau cursurile acestei școli deveneau dascăli și dieci (cine știe poate și preoți).

În multe sate românești scrisul și cititul constituia o problemă din cauza conducerii maghiare și a magnaților unguri care îi obligau pe români să muncească pentru ei toată săptămâna, dându-le liber doar duminica, pentru reculegere și școală. La început, dascăl era însuși preotul; de altfel locul școlii ca și natura învățăturilor care le predă îl indicau pe el a fi cel mai potrivit. Școala se făcea în tinda bisericii, trecerea de la liturghie la școală era aproape pe nesimțite; sau chiar Liturghia în sine era o oră de curs prin simbolistica, prin textele ei, prin citirile biblice și prin cântări. Se citea Cazania, se rosteau rugăciunile și se învățau cântările bisericii, se repetau până se învățau. Vara se făcea școala afară, în curtea bisericii, copiii învățau să scrie pe nisip, iarna pe zăpadă, dar de multe ori se renunța la scris, învățându-l doar cei ce voiau să devină preoți sau dieci, în rest se mulțumeau cu învățarea cântărilor și rugăciunilor necesare în cadrul cultului. Scopul formelor de învățământ românesc de la începutul secolului XVII

⁴⁵ *Circulara episcopului Ioan Bob în Protocolul episcopal pe 1785*, Arhivele Statului, Blaj, vezi Nicolae Albu, p. 465.

⁴⁶ Jacob Mârza, *Cultura și învățământul în secolul XVI-XVIII*, în “Alba Iulia 2000”, Alba Iulia, 1975, p. 196.

⁴⁷ Ioan Marin Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza (1740-1780), a împăraților Iosif al II-lea (1780-1790) și Leopold al II-lea (1790-1792)*, Oradea, Editura „Mihai Eminescu”, 1994, p. 20.

era pregătirea preoților, a cântăreților sau dascălilor. Cunoștințele ce trebuiau însușite era: cititul, scrisul și cântarea, iar de multe ori se cerea doar cititul și cântarea, scrisul fiind: „*aproape numai privilegiul celor care doreau să devină copişti de manuscrise*”⁴⁸; nici preoții nu știau toți să scrie. Copiștii cărților de cult erau preoți, călugări, cântăreți de biserică sau chiar simpli țărani. ***Cărțile de cult copiate și cântările bisericești au menținut unitatea de credință a tradiției bizantine în Biserica Ortodoxă din Ardeal.***

Cântările în slavonește erau cântate doar de cei care știau slavona, ceilalți (cei mulți) cântau în românește. Aceasta înseamnă că toate cărțile de cult muzicale (în sensul aplicării glasurilor) erau scrise în limba română dar cu litere sau caractere slavone (așa numita scriere în potcoave), deci tălmăcite în românește dar cu alfabet slavon.

Mitropolia de la Alba Iulia, mai apoi Episcopia unită n-au fost văzute cu ochi buni de catolicii maghiari. Episcopul și contele Ignățiu Batyan a înaintat un raport, împăratului Iosif al II-lea prin care cerea ca așa cum catolicii au stat în timpul reformatiilor cu un vicar, și pentru români este suficient un vicar⁴⁹.

În perioada imediată uniației, românii treceau periodic și în masă când la ortodocși când la uniți⁵⁰. Practic nu se schimbă nimic, nici tradiția, nici slujba, nici cântarea, ei simpatizau cu omul, cu preotul. Ideea națională, culturală și muzicală din interior a însemnat pentru toți românii mai mult decât confesionalismul. Ortodocșii și greco-catolicii au descoperit în ideea națională și în bogatele tradiții culturale sursa fraternității⁵¹. Naționalitatea și cântarea străbună a bisericii, și nu numai, îi făceau să-și dea seama că au o singură credință și că aceasta îi unește. În toiul marilor evenimente de la 1784 și de la 1848 cântecele patriotice și

⁴⁸ Ioan Lupaș, *Istoria românilor ardeleni 1780-1792*, București, 1915, p. 15.

⁴⁹ Rolf Kutschera, *Guvernatorii Transilvaniei (1691-1774)*, vol. X, Cluj, 1943, p. 66.

⁵⁰ Keit Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1970, p. 68.

⁵¹ Vasile Netea, *Munții Apuseni, București*, Editura Sport Turism, 1977, p. 128.

religioase ale moșilor dădeau un puternic impuls spre afirmare culturală, spirituală și națională⁵². Prin cântările și corurile organizate ulterior nu s-a făcut altceva decât să lumineze mintea și să încurajeze sufletul românesc⁵³, tot ce exista aici avându-și „legenda și cântecul” său⁵⁴.

După organizarea învățământului ortodox exista o reală concurență între școlile unite și cele ortodoxe⁵⁵. Se spune că școlile lui Andrei Șaguna erau mai bine organizate, și că el s-a opus înființării de școli mixte (ortodoxe și greco-catolice)⁵⁶, și chiar și celor de stat pentru că știa că limba germană sau maghiară se va impune în detrimentul limbii române⁵⁷.

În școlile ortodoxe, după ce s-au organizat, cântarea bisericii nu a fost uitată. Din contră ea este reluată și perpetuată conform cerințelor vremii. La fel în școlile Blajului, „Școala de Obște”, care a fost transformată în 1779 în Școala Normală, se învățau cântări religioase precum: Canonul Crucii, al Preceștii, Preceasna, Cheruvicul și Axionul⁵⁸.

Că muzica psaltică era cunoscută de ardeleni reiese și din faptul că la școala de psaltichie de pe lângă Biserica Colțea din București – înființată la începutul secolului XVIII – era un elev pe nume Ioanichie, de loc din Săscior (azi în județul Alba) care ajunge un mare învățat mai târziu⁵⁹. Acesta ca și Gheorghe Ungureanu, probabil tot din zona Alba Iuliei, se întorc acasă aducând cu ei melosul bizantin învățat⁶⁰. În școlile Blajului, după

⁵² *Ibidem*, p. 148.

⁵³ *Ibidem*, p. 17.

⁵⁴ Keit Hitchins, op. cit., p. 4

⁵⁵ *Ibidem*, p. 46.

⁵⁶ Nicolae Albu, op.cit., p.174.

⁵⁷ *Ibidem*, p.173.

⁵⁸ Ioan Mocean, Ioan Cenar, *Alba Iulia – Monografie*, București, Editura Sport-Turism, 1980, p. 222.

⁵⁹ Gheorghe Lăncrănjan, Ion Truță, *Învățământul până la 1848*, în Alba Iulia 2000, op.cit., p. 247.

⁶⁰ Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania, 1774-1805*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 249.

uniatie, s-a promovat și cultivat muzica Bisericii Ortodoxe, căreia ulterior i s-a dat un caracter popular, dând naștere unei noi variante.

Cu mult mai devreme de secolul XIII ia ființă, lângă Alba Iulia, schitul „Sfântul Ioan Botezătorul”. În arhondaricul acestuia (în secolul XVI) a funcționat prima școală românească din actualul județ⁶¹.

Sinodul de la 1675 ținut la Alba a hotărât ca fiecare preot să facă școală cu copiii, în biserică după slujbă⁶², și să-i învețe scrisul, cititul și cântarea.

Promovarea muzicii era și în preocupările romano-catolicilor care, la 1560, înființează o școală de muzică condusă de un institutor francez și care era de fapt și întemeietorul ei. La Partoș, lângă Alba Iulia, exista o școală pe lângă biserica catolică de aici, construită în secolul XVII, unde copii învățau să cânte la orgă. Azi această biserică nu mai există, pentru că s-a prăbușit în timpul bombardamentelor din timpul primului război mondial.

Cât privește învățământul ortodox, putem spune că acesta a primit un imbold puternic datorită revoltei lui Horia, Cloșca și Crișan. După înfrângerea mișcării, de frica alteia mai mari care mocnea în marea masă, apar școlile ortodoxe. S-a pus chiar problema înființării unui seminar ortodox în Transilvania, probabil la Alba Iulia, fără însă să se fi realizat⁶³. Educația muzicală din aceste școli nu poate fi pusă la îndoială. Dacă până acum se făcuse sporadic, acum se schimbă situația, odată cu organizarea învățământului s-a trecut la folosirea „noii sisteme” muzicale dimpreună cu cântările acesteia, care nu era alta decât vechea cântare folosită în bisericile ardeleni. Se impune limba română, punându-se accent pe pregătirea preoților pentru că ei erau principalii piloni în societatea românească. Episcopii Sibiului: Nichitici și Adamovici erau chiar speriați de slaba pregătire a

⁶¹ Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Cluj-Napoca, 1995, p. 119.

⁶² Romulus Felea, *Țara Moșilor*, IV, Cluj-Napoca, Editura “Atlas Clusium”, 1992, p. 190.

⁶³ Iacob Mârza, *Școala și națiune*, Cluj-Napoca, Editura “Dacia”, 1987, p. 98.

preoților. Au poruncit ca cei ce vor să fie preoți să știe: „*cetania, scrisoarea, cântarea, rânduiala bisericii și catehismul*”⁶⁴.

Dacă vorbim de școlile unite, trebuie să spunem că au avut un rol important în culturalizarea maselor populare românești, dar să nu uităm că Biserica Ortodoxă a fost crunt lovită, pentru că nefăcând “pactul cu Roma” nu avea posibilități materiale pentru școli și își vedea adesea fiii duhovnicești, dornici de cultură, trecând la greco-catolici. În școlile unite se punea un mare accent pe muzică în sec XIX. Iacob Mureșianu, sufletul cântării de la Blaj, a muncit enorm până a creat fâgașul pe care să intre cântarea bisericească de aici. Aici, la Blaj, era studiată atât muzica vocală cât și cea instrumentală, iar absolvenții școlilor, fie laice, fie teologice, cunoșteau și câte un instrument muzical⁶⁵.

De la școala din tinda bisericii la cea sătească (sub oblăduirea Bisericii) și până la cea de stat a fost un drum destul de lung. Durerea bisericii era de fapt a poporului.

Reformele iluministe a lui Iosif al II-lea au făcut în rândurile ortodocșilor și victime, pe lângă unele privilegii (salarizarea dascălilor)⁶⁶. Existența a două școli, una ortodoxă și una greco-catolică îngreuna situația⁶⁷. Acum învățământul nu mai era o problemă, cântul bisericesc și laic se putea învăța în libertate și în baza unei tradiții. În trecut cântarea era obligatorie, căci în acest sens mitropolitul Dositei al Ardealului, la 4 iulie 1627, alcătuiește un regulament al bisericii, în care între multe alte îndatoriri ale

⁶⁴ Dorin Giurgiu, *Extrase Acta Musei Apulensis*, Apulum XXXI, p. 369.

⁶⁵ Mihail Poslușnicu, *Istoria muziceii la români*, București, Editura “Cartea Românească”, 1928, p. 109.

⁶⁶ Cornelia Papacostea-Danielopu, Lidia Demeny, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană sec. XVII-XIX*, București, Editura Eminescu, 1985, p. 67.

⁶⁷ Cornelia Papacostea-Danielopu, Lidia Demeny, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană sec. XVII-XIX*, București, Editura Eminescu, 1985, p. 67.

preoților prevede ca „*preotul ce nu va cânta liturgia să fie amendat cu 12 florini*”⁶⁸.

O îmbunătățire substanțială a culturii românești s-a simțit în timpul principelui Gabriel Bethlem (1613-1629) ce întemeiază, în această perioadă, o școală românească în care să fie pregătiți preoții ortodocși⁶⁹. Înființarea acesteia se datora atât lui cât mai ales insistențelor conducătorului Mitropoliei, căci așa cum fiecare episcop de la Bălgrad a marcat viața spirituală și culturală⁷⁰ tot așa voia ca și el să o sprijine.

Tot amarul vărsat de românii de pe melecurile Albei Iulii a fost răsplătit prin mărețul act de la 1 Decembrie 1918, iar apoi, prin primul liceu românesc din Ardeal înființat după Unire, în 1919, Liceul “Mihai Viteazul” (actualul liceu “Horia, Cloșca și Crișan”)⁷¹. La acest liceu a predat muzică, între anii 1919-1922, Nicolae Oancea, primul profesor de muzică al acestui liceu.

Cel mai important centru muzical din perioada Renașterii este Alba Iulia, capitala Principatului Transilvănean. Aici principele Sigismund Bathory, mare iubitor de muzică, a adus muzicieni din Italia pe care i-a împroprietărit cu case și cu pământ⁷². Un mare muzician și organist, întemeietor și conducător al școlii de muzică de la Alba Iulia, era italianul Girolamo Diruta, a scris cunoscutul tratat de muzică „*Transilvanio*”, și care a reușit ca prin sprijinul lui Bathory să facă din Alba Iulia o mare metropolă muzicală renascentistă. Muzica organistică era utilizată atât la baluri, în piețe publice, cât și în cadrul slujbelor religioase⁷³. Numele adevărat a lui Diruta era Girolamo Mancini, nume primit

⁶⁸ Eva Mârza, *Din istoria tiparului românesc. Tipografia de la Alba Iulia 1577-1702*, Sibiu, Editura “Imago”, 1998, p. 115.

⁶⁹ Ion Pleșa, Ioan Truță Valer Moga, *Istoricul Colegiului Horia, Cloșca și Crișan, în Colegiul H.C.C. din Alba Iulia, 80 de ani de aniversare 1918-1999*, Alba Iulia 1999, p. 18.

⁷⁰ Felician Roșca, *Arta și pedagogia organistică din România în context european*, Timișoara, Editura Mirton, 2000, p. 47.

⁷¹ *Ibidem*, p.48.

⁷² *Ibidem*, p.51.

⁷³ *Ibidem*.

odată cu intrarea lui în ordinul minoriților. Din muzica renascentistică, promovată și cultivată de Girolamo și Bathory, se dezvoltă în Transilvania muzica barocă. Renumitul organist, compozitor și teoretician Girolamo Diruta s-a născut probabil în jurul anului 1550, și-a început studiile muzicale în cadrul ordinului Sfântului Francisc de Assisi, iar când a ajuns la Alba Iulia, aici exista deja o orchestră și o viață muzicală în plină ascensiune.

Sigismund Bathory, ca reprezentant al contrareforme în Transilvania, a așezat în biserici orgile scoase de reformati și dă muzicii importanța cuvenită, ea fiind sprijinită atât de principe cât și de regina Izabella a Ungariei, descendentă din familia italiană (Sforza)⁷⁴. Legăturile strânse dintre muzică și aceștia se datorau și faptului că erau foarte mulți italieni în gărzile din cetatea bălgrădeană. Tot ce era din Italia era foarte bine primit și apreciat. Așa se face că pentru o cât mai bună dezvoltare a muzicii va apare tratatul de muzică amintit, cu titlul generic de „*Transilvano*”. Pentru măiestria artei organistice, în 1613, Diruta este numit „*Magister Musices*”. Un tratat de măiestrie contrapunctică, în organistică, se păstrează în biblioteca Conservatorului din Paris și care este atribuit lui Diruta⁷⁵. Tratatul „*Transilvano*” cuprinde noțiuni de teorie muzicală, de teorie interpretativă și exemple concrete de exerciții, de interpretare. Importanța acestui tratat a făcut să fie împărțit în trei volume și este valabil și astăzi deși a apărut în 1590, în urmă cu mai bine de 400 de ani.

Din secolul al XIII-lea orga însoțea în cadrul cultului soliștii sau corul, dădea amploare muzicii religioase cultice susținând vocile. Până în secolul al XIII-lea nu era admisă în bisericile romano-catolice din Transilvania.

Biserica Ortodoxă transilvăneană, în perioada Renașterii și Barocului folosea, în cadrul cultului, ca și până atunci, cântarea bizantină. Credem că această muzică era cunoscută de autoritățile politice de atunci și că uneori acești conducători participau la manifestările religioase ale ortodocșilor, pentru că erau majoritari

⁷⁴ *Ibidem*, p.52.

⁷⁵ Felician Roșca, *op.cit.*, p.72

și aveau nevoie de ei. Chiar dacă nu mergeau din convingere, mergeau din interes, iar dacă mai spuneau și câteva cuvinte românești îi făceau pe români să fie oarecum mulțumiți.

Legăturile mitropolitelor de la Alba Iulia cu celelalte două principate au făcut ca psaltii să vină aici și să încante prin arta lor sufletele românilor. Bălgradul fiind un centru vestit din punct de vedere economic și cultural, capitală a Transilvaniei, a făcut curioși pe mulți călugări din țara Românească și Moldova să cerceteze pe frații lor și să le ducă ceea ce le era comun, cântarea.

Grecii, mari comercianți, erau sprijinitori ai muzicii psaltice în toate marile centre din Transilvania unde s-au stabilit. În Alba Iulia există o biserică numită „*Biserica grecilor*” unde cu siguranță a fost practică muzica bisericească psaltică. Chiar dacă mereu se fac afirmații de genul: „*presupusa școală de pe lângă mitropolia Bălgradului*” etc., argumentele logice vin să întărească existența acesteia prin populația majoritar ortodoxă, existența unei mitropolii ortodoxe, dăinuirea de secole întregi a bisericii ortodoxe sub dominație străină (politică și religioasă), existența a numeroase biserici, schituri și mănăstiri ortodoxe, etc. Toate acestea ne arată că în Alba Iulia Biserica Ortodoxă a avut o școală unde era învățată muzica bisericească psaltică și tot ceea ce ține de biserică și cult.

Concluzii

Astăzi în orașul Alba Iulia există coruri aproape în toate bisericile precum și în parohiile mai mari din această eparhie. Un cor renumit în orașul Alba Iulia era cel de la Biserica “Bunavestire” numită și “Biserica grecilor”, care a fost construită de protopopul Nicolae Rațiu, duhovnicul martirilor Horea, Cloșca și Crișan. Importanța istorică a acestei biserici l-a determinat pe Nicolae Iorga să o viziteze. Tot aici au activat la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX cântăreți renumiți ca: Ioan Perian și Grigor Baba. Corul Bisericii centrale sau corul Bisericii „Bunavestire” se numea, de fapt, „Asociația corală Bunavestire” și a dat numeroase concerte pentru străngeri de ajutoare în scopuri

umanitare. La pupitrul acestui cor a ajuns compozitorul și muzicologul Ion Cunțan, după ce instruisese un foarte bun cor în orașul Sebeș de lângă Alba Iulia.

Discuții și păreri vis-a-vis de cântările bisericești din Ardeal au fost și există. Mihail Poslușnicu vorbește în Istoria muzicii la români, de un oarecare Ioan Bota, învățător în Sălciua de Sus (eparhia Alba), lângă Lupșa, că a dat Academiei Române la 25 mai 1885, o carte de „Cântări bisericești, care datează de prin secolul XVIII și care cuprinde: Triod, Penticostar, Minei, începând de la duminica Vameșului și Fariseului, până la duminica Tuturor Sfinților, Tropar la Vinerea a VI-a din Post și la Sâmbăta lui Lazăr, Tropar la Duminica Floriilor” Informația este neclară; cartea nu este găsită nicăieri.

La Alba Iulia în secolul XVII, Mitropolitul Simion Ștefan (1643-1656) publică „Cântările noastre bisericești deosebite de cele latinești”. Aceasta a fost scrisă probabil ca răspuns la cântecele bisericești calvine ale lui Mihail Tordași, care circulau și se impuneau credincioșilor ortodocși pentru a le învăța.